

Sirje Pallo

AJALOO ÕPIK 6. KLASSILE
KIVIAJAST VANAAJANI
II OSA

Väljaandja kinnitab õpiku vastavust põhikooli riiklikule õppekavale ning haridus- ja teadusministeeriumi poolt õppekirjandusele kehtestatud nõuetele.

Sirje Pallo

Ajaloo õpik 6. klassile

Kiviajast vanaajani, II osa

Retsenseerinud Mare Oja, Neeme Närpä

Toimetanud Mirjam Puumeister

Kujundanud Lii Lensment

Keeletoimetaja Piret Põldver

Kunstnik Anu Jalas

Küsimused koostanud Mirjam Puumeister, Heli Hirs

Täname kirjastust Koolibri ja Eesti Ajaloomuuseumi.

Kirjastus on püüdnud ühendust saada kõigi illustratsioonide autorite või nende volitatud esindajatega. Palume neil, kellega me pole ühendust saanud, pöörduda kirjastuse Maurus poole.

ISBN 978-9949-559-18-3

Autoriõigus: Maurus Kirjastus OÜ

Esmatrükk 2015

Juurdetrükk 2019

Kõik õigused käesolevale väljaandele on seadusega kaitstud. Ilma autoriõiguse omaniku kirjaliku loata pole lubatud ühtki selle väljaande osa paljundada ei mehaaniliselt ega muul viisil.

Sirje Pallo

AJALOO ÕPIK 6. KLASSILE

KIVIAJAST VANAAJANI

II OSA

Sisukord

AJALOOLINE AEG: VANA-KREEKA KUI EUROOPA VANIM KÕRGGKULTUUR	6
26. Vana-Kreeka ehk Hellas	10
27. Kreeta – saladuste saar	14
28. Balkani poolsaare kreeka hõimud	18
29. Vana-Kreeka polised ja kolooniad	24
30. Sparta – aristokraatlik polis	28
31. Ateena – demokraatlik polis	32
32. Sõjapidamine Vana-Kreekas	36
33. Vana-Kreeka ühiskond	40
34. Vanaaja kreeklaste igapäevaelu	44
<i>Avasta! Kreeka põllumehe aasta</i>	48
35. Vana-Kreeka jumalad ja kangelased	50
36. Vana-Kreeka olümpiamängud	56
37. Vana-Kreeka kirjandus ja teater	60
38. Vana-Kreeka filosoofia ja kunst	64
39. Aleksander Suure sõjaretk ning suurriigi kujunemine	70
40. Hellenismiaeg	76

**AJALOOLINE AEG: VANA-ROOMA KEISRIRIIK KUI
ESIMENE SUURRIIK EUROOPAS**

	84
41. Itaalia esimesed elanikud	88
42. Vana-Rooma kuningriik	92
43. Vana-Rooma vabariik ja selle elanikud	96
44. Vana-Rooma vabariik vallutab kogu Itaalia	100
45. Vana-Rooma vabariigist saab Vahemere valitseja	104
46. Vana-Rooma vabariigi kriis	110
<i>Avasta! Võidurongkäik</i>	114
<i>Avasta! Juliuse kalendri kehtestamine</i>	115
47. Vana-Rooma keisririik	116
48. Elukorraldus Rooma keisririigis	120
49. Roomlaste igapäevaelu	124
<i>Avasta! Millised vanaaja roomlased välja nägid?</i>	
<i>Rõivastus ja soenwgud</i>	130
50. Vana-Rooma usund	132
51. Vana-Rooma haridus	136
52. Vana-Rooma ehituskunst ja skulptuur	140
53. Vana-Rooma keisririigi kriis	144
 MÕISTESÖNASTIK	 150

Thule
paralleel

Thule

Britannia

E U R O O P A

P O

Istrose jõgi

PONTOS
EUXEINOS

Rhodose
paralleel

Sardiinia

Sitsiilia

Kreeeta

AADRIA MERI

EGEUSE
MERI

Aleksandria
paralleel

L I I B Ü A

A R A

A B I

ARABIA LAHT

Meroe
paralleel

A

T

L

A

N

D

I

O

2000

3.000

8.000

13.500

Aleksandria
meridiaan

6.300

AJALOOLINE AEG: VANA-KREEKA KUI EUROOPA VANIM KÕRGGKULTUUR

Väike-Aasia – poolsaar Aasias, kus tänapäeval asub Türgi, aga vanaajal asusid kreeklaste kolooniad

12 meetri kõrgune Zeusi kuju Olümpose templis oli üks vanaaja maailmaime. Kuju, mis valmistati u 435 eKr, oli kullast, elevantiluust ja eebenipuust ning kaunistatud vääriskividega. →

Kirjelda, kuidas vanaaja kreeklased Zeusi kujutasid.

Vana-Kreeka kõrgkultuur hõlmab Balkani poolsaare rannikut, Egeuse mere saari ja Väike-Aasia rannikuala. Esimesed elanikud, kes tulid sinna piirkonda umbes 4000 aastat tagasi, elasid Kreetal ja teistel Egeuse mere saartel.

Vanaaja kreeklased elasid väikestes linnriikides – polistes. Poliised olid iseseisvad, aga kreeklased suhtlesid omavahel nii tihedalt, et tundsid ennast ühtse rahvana. Nad rääkisid kreeka keelt, kasutasid sama tähestikku ning uskusid samadesse jumalatesse. Aja jooksul rajasid kreeklased linnu ka Põhja-Aafrikasse, mujale Vahemere rannikule ja Musta mere äärde.

Ka näiteks eesti tähestik on loodud kreeka tähestiku eeskujul ning mitmed eesti sõnad tulenevad kreeka keelest. Näiteks on sõna **telefon** tuletatud kreeka keelest: sõnadest **tele** ('kauge') ja **phone** ('hää!'). Seega võime telefoni kohta eesti keeles öelda „kauge hää!“.

KREETA-MÜKEENE
KULTUUR

2000 eKr – 1100 eKr

Kreeklasi ühendas mitte riik, vaid kultuur. Vanaaja kreeklased kutsusid endid helleniteks ning oma kodumaad **Hellaseks**. Rahvaid, kes ei rääkinud kreeka keelt, nimetasid kreeklased **barbariteks**.

Kreeka polistes olid võimul ülikud. 5. sajandil eKr kehtestati Ateenas polises uus kord – **demokraatia**. Demokraatliku polise valitsemisest võtsid osa ka vaesemad linnaelanikud.

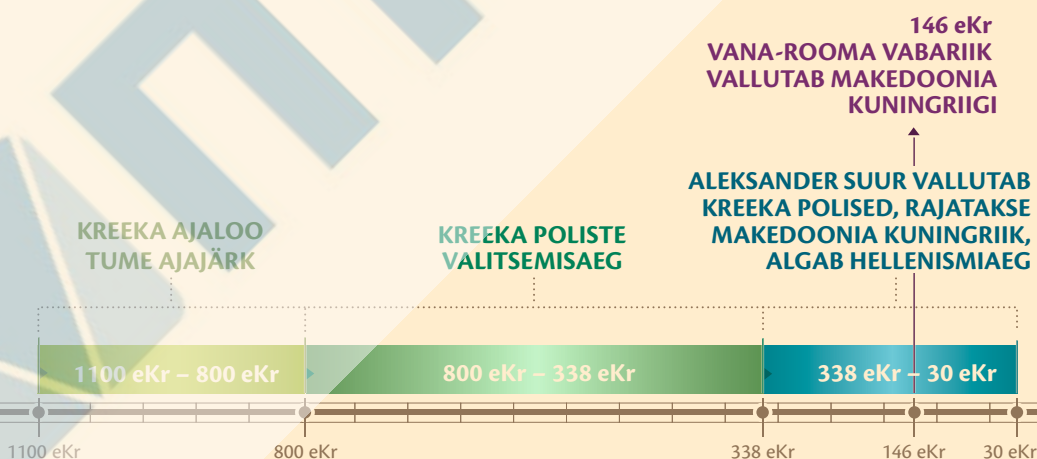
4. sajandil eKr kuulutas ennast kõigi Kreeka poliste valitsejaks Makedoonia kuningas Aleksander Suur. Ta rajas riigi, mis ulatus Makedooniasse ja Kreekast kaugele itta kuni Indiani. Vana-Kreeka polised kaotasid oma iseseisvuse ning kuulusid Makedoonia kuningriiki. Hiljem sai neist Vana-Rooma riigi üks osa.

Vanaaja kreeklased võtsid mitmesuguseid leiutisi, teadmisi ja oskusi üle Idamaadest. Ent nad mõtlesid välja ka palju uut, pannes nii aluse oma kõrgkultuurile. **Kreeka kõrgkultuur** on mõjutanud kogu Euroopa hilisemat ajalugu ja kultuuri. Kreeka kultuuri mõju avaldub näiteks poliitikas, teaduses, matemaatikas, ehituskunstis, luules, teatris ja filosoofias. Sellest kõigest saad täpsemalt teada järgmistes peatükkides!

Perikles (eluaastad 495–429 eKr) oli kuuluis Ateenas riigimees, kes valiti peaaegu 30 aastat järjest väepealikuks. Rahvas usaldas teda väga. Perikles oli haritud, terava mõistusega ja hea kõneleja. Tema ümberkorraldused aitasid Ateenas demokraatlikku korda kinnistada.

Vana-Kreeka kultuur on mõjutanud tänapäevast poliitikat.

Uuri ajajoont. Milline etapp Vana-Kreeka ajaloos oli pikim? Kui pikk see oli?

26

Vana-Kreeka ehk Hellas

Kreeklastega asustatud Balkani poolsaare lõunaosa.

Kreeklased elasid Balkani poolsaarel, Egeuse mere saartel ja Väike-Aasia poolsaare rannikul. Looduslikult on see väga mägine piirkond. Kõige rohkem elas kreeklasi Balkani poolsaarel. Peamiseks omavaheliseks ühendusteeks on alati olnud meri.

Balkani poolsaare lõunaosas asuv Kreeka on mägine maa, kus leidub rohkesti looduslikke sadamakohti. Vahemere ja Egeuse mere vahel oleks nagu nähtamatu sein. Egeuse mere vesi on Vahemere omast magedam ja Egeuse meres elavad hoopis teistsugused kalaliigid ja kasvavad teistsugused taimed. Põhjus on selles, et läbi Dardanellide väina voolab Egeuse merre magedamat vett.

Tänapäeval asuvad Balkani poolsaarel peale Kreeka veel Albaania, Makedoonia, Bulgaaria ja osa Türgist. Kreeklased elavad Balkani poolsaare lõunaosas ja Egeuse mere saartel.

Geograafiline asukoht ja looduslikud olud

Balkani poolsaar asub Lõuna-Euroopas ning ulatub Doonau jõest Peloponnesose poolsaare lõunatipuni, olles kokku 1030 kilomeetrit pikk.

Poolsaare põhjaosas ja mägedes on karm kliima: talvel paugub pakk ja sajab lund, suvel on kuum ja kuiv. Poolsaare lõunaosas, kus asusid Vana-Kreeka polised, on talved vihmased ja ka suved ei ole tänu mere lähedusele liiga kuumad.

Vana-Kreeka jagunes looduslikult kolmeks osaks: Põhja-, Kesk- ja

Lõuna-Kreekaks. Põhja-Kreekat ja Kesk-Kreekat ühendas Termopüülide maakitsus, mis kulges kõrgete mägede ja järsu mereranniku vahel. Tänapäeval Termopüülide kitsasteed enam olemas ei ole. Peloponnesosel asunud Lõuna-Kreekat ühendas Kesk-Kreekaga 42kilomeetrine Korintose maakitsus.

Osa Vana-Kreeka polistest asus mägede vahel orgudes. Ent kõrged ja järsud mäed takistasid omavahelest läbikäimist. Lihtsam oli suhelda mere kaudu, sest Balkani poolsaare rannikul leidis rohkesti looduslikke sadamaid. See soodustas laevanduse arengut ja seepärast rajati paljud

maakitsus – kitsas maariba, mis ühendab kahte suuremat maismaat, näiteks kahte mandrit või poolsaart

Vana-Kreeka kaubalaevadel oli suur kere, kuhu mahtus palju kaupa. Kiiremaks liikumiseks kasutati purjesid.

- Uuri kaarti. Millised mered ümbritsevad Balkani poolsaart?
- Mis riigid asuvad tänapäeval peale Kreeka veel Balkani poolsaarel?

oliivipuu – ka õlipuu; kasvas metsikult kõigis Vahemere-äärsetes maades, tänapäeval asuvad kõige vanemad inimese istutatud oliivipuud Liibanoni mägedes, need puud on 6000 aastat vanad. Oliivipuu viljadest – oliividest – valmistati õli nii söömiseks kui ka lampide jaoks.

vürtsid – teravmaitseained ja -lõhnalised maitseained, mida saadakse mitmesuguste taime- de seemnetest (muskaatpähkel, sinep), viljadest (pipar, vanill, koriander), õitest (nelk, safran), koorest (kaneel) või juurtest (ingver)

polised ehk linnriigid rannikule. Rannikulinnades tegeleti kalapüügi ja kaubandusega.

Vanaajal kasvasid Balkani poolsaare mägedes männi-, tamme-, pöögi- ja kastanimetsad. Tänapäevaks on paljud metsad maha raiutud ning asendunud võsa ja põõsastikega. Orgudes kasvasid igihaljad küpressid ja loorberid, mäenõlvadel viina- ja oliivipuud.

Vanaaja kreeklased tegelesid rohkem aiandusega, sest teravili ei andnud kehval ja kivisel pinnasel head

saaki. Teravilja veeti Balkani poolsaare polistesse sisse. Väljastpoolt Kreekat hangiti veel relvi, vürtse, tööriistu, puitu, papüürust, elevantiljuud ning orje. Polistest veeti välja oliiviõli, savinõusid ja veini.

Ateena oli Kreeka tähtsaim linn juba 1. aastatuhandel eKr. Pildil on Ateena akropol tänapäeval. Akropoliks nimetati Vana-Kreeka linnades tavaliselt kõrgemale kohale ehitatud kindlust.

Balkani poolsaare esimesed elanikud

Kreeklased polnud Balkani piirkonna esimesed elanikud. Umbes 9000 aastat tagasi elasid Balkanil inimesed, kes oskasid harida põldu ja valmistada vasest tööriistu. Hiljem rajasid need asukad **Kreeta saarele**

lossid. Need muistsed inimesed ei olnud kreeklastega suguluses ning me ei tea, kust nad pärit olid.

Kreeklaste esivanemad saabusid Balkani poolsaarele 4000 aastat tagasi põhja poolt ning segunesid varasemate elanikega. Kreeklaste lähimad sugulased olid hoopis pärslased.

Kreetalt Phaistose lossist leitud saviketta mõlemad pooled. Ketta läbimõõt on 16 cm ja paksus 1 cm ning see pärineb umbes 1700. aastast eKr. Kettal on mõlemal pool kokku umbes 240 märki. Kreetalastel oli oma tähestik, mida tänapäeval kahjuks keegi lugeda ei oska.

Uuri lisaks!
Vikipeedia artikkel:
„Phaistose ketas”.

-
- Millised looduslikud piirid ümbritsesid Vana-Kreekat?
  - Nimeta kolm vanaaja kreeklaste elatusallikat. Kirjelda, kuidas on need seotud Kreeka looduslike oludega.
  - Milliseid kaupu veeti Balkani poolsaare polistesse sisse? Milliseid välja?
  - Miks suhtlesid Vana-Kreeka polised omavahel põhiliselt mere kaudu?
-

27

Kreeta – saladuste saar

Kreeta saare esimesed asukad elasid seal juba umbes 9000 aastat tagasi. Kreetalased asusid kaubateede ristumiskohas ja valitsesid Vahemere kaubandust. Selles peatükis saad lähemalt lugeda nii Kreeta kultuuri õitsengu kui ka selle kohta, miks see omal ajal nii võimas tsivilisatsioon ootamatult häabus.

Kreeka suurim saar

Kreeta on Kreeka suurim saar, mis asub Egeuse mere lõunaosas. Saare pikkus on idast läände 260 kilomeetrit, kõige kitsama koha laius on 12 kilomeetrit ja kõige laiema oma 57 kilomeetrit. Kreeta on mäginine maa, ent mägede vahel leidub tasandikke, kus on võimalik põldu harida. Ainus looduslik sadamakoht asub saare põhjarannikul.

Ajal, mil kreeklaste esivanemad Balkani poolsaarele saabusid, oli Kreetal kujunenud üks Euroopa varasemaid kõrgkultuure. Kreetalastel oli oma tähestik, mida tänapäeval kahjuks keegi lugeda ei oska. Just kreetalaste eeskujul õppisid kreeklased hiljem kirjutama ja losse ehitama. Kreeklased isegi kaunistasid oma lossid samasuguste maalingutega kui kreetalased.

Knossose lossi seinamaal delfiinidega.

- **Vaata kaarti lk 10, kus asub Kreeta saar.**

Legend Minotaurosest

Legendi järgi valitsenud Kreetal Minos, kes olevat olnud foiniikia kuningatütre Europe ja kreeka peajumala Zeusi poeg. Minos olnud tark ja võimas valitseja.

Kord jätnud Minos jumalate soovi täitmata ja saanud selle eest Zeusilt karistuse – Minose naine sünnitanud inimese keha ja härja peaga inimsööjast koletise **Minotaurose**. Kuningas käskinud osaval meistril Daidalosel ehitada Minotaurose jaoks **labürindi**. Kes iganes labürinti sisenes, ei leidnud sealt enam väljapääsu ja langes koletise saagiks.

Pärast seda, kui Minos oli käinud sõjakäigul Kreekas ja vallutanud Ateena, pidid alistunud ateenlased igal aastal saatma Minotaurosele toiduks seitse neidu ja seitse noormeest. Lõpuks otsustanud Ateena kangelane Theseus vastu hakata ja purjetanud Kreetale, et Minotauros tappa. Kreetal armunud Minose tütar Ariadne kangelasse ning aidanud tal koletise tappa. Seejärel purjetanud Ariadne koos Theseusega Ateenasse. Minos hukkunud hiljem sõjakäigul ning temast saanud kohtumõistja surnuteriigis.

Kas kuningas Minose loss oli tõepoolest olemas? Inglise arheoloog Arthur Evans (1851–1941) läks seda Kreetale otsima. 1900. aastal leidis Evansi uurimisrühm saare põhjaosast muistse lossi varemed. Tuli välja, et see oligi olnud kuningas Minose loss, mida hakati leiukoha järgi kutsuma Knossose lossiks. Hiljem leiti Kreetalt teisigi losse. Kõiki neid oli omal ajal ümbritsenud linn.

labürint – eksitav keerdkäigustik; näiteks paljude korridoridega ehitis või keerukate teedega aed

Ariadne andis Theseusele lõngakera, et ta labürindis ära ei eksiks.

- Kes või mis on a) Minotauros, b) labürint, c) Ariadne, d) Konossos?

Minose ehk Knossose loss

Arheoloogiliste kaevamiste põhjal teame, kuidas Kreetal elati.

Knossose lossi allt kaevati välja palju tööriistu ja mõningaid relvi. Lossis olid olnud vannitoad,

basseinid ja isegi kanalisatsioon. Eluruumide seinu kaunistasid maalingud. Suurest laoruumist leiti 200 savinõud, mis olid kaks meetrit kõrged ja oleksid mahutanud kokku 100 000 liitrit veini või oliiviõli.

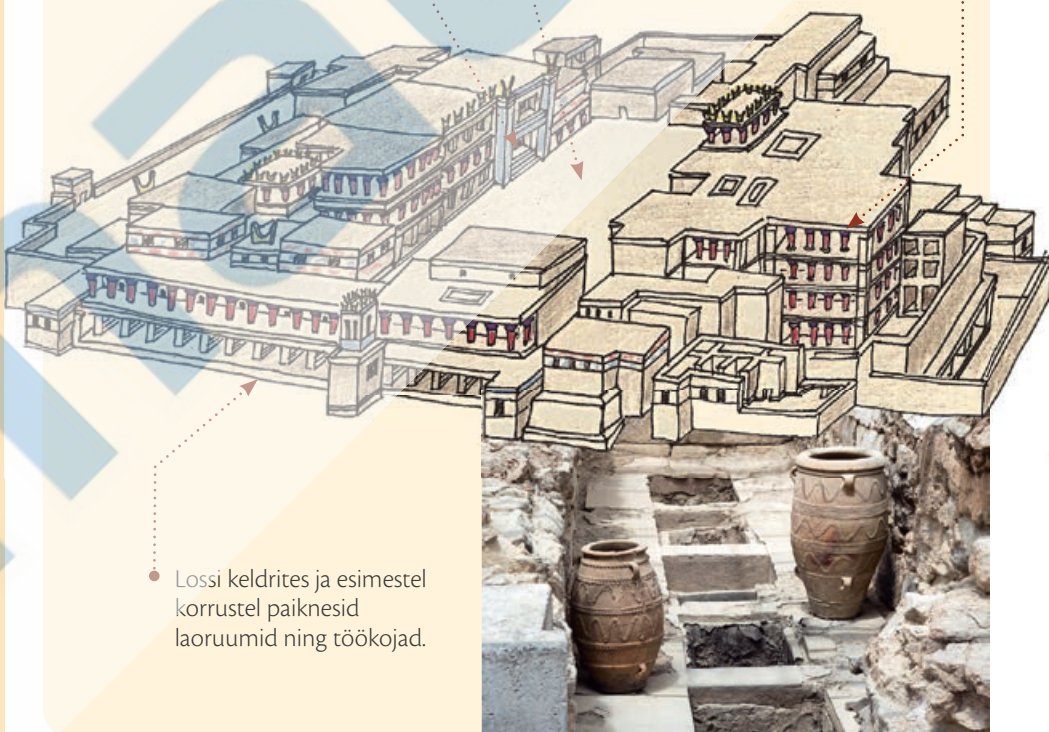

Kuninga troonisaal.

Loss oli mitmekorruseline ning keskel asus õu. Kõrgematel korrustel olid eluruumid, mida kaunistasid maalingud.

Minose ehk Knossose loss oli Kreetal kõige suurem loss.

Lossi keldrites ja esimestel korrustel paiknesid laoruumid ning töökojad.

Knossose lossi ümbritsesid tänavad, mis olid sillutatud kividega. Ent lossist ei leitud labürinti, millest räägib legend Minotaurosest. Labürindi saladuse üle on palju nuputatud. Ühed arvavad, et lossis oli lihtsalt nii palju ruume, et seal võis kergesti eksida, aga on ka teine võimalus – et lossi ees asus labürintimustriga tantsupõrand.

Kaevamiste põhjal oletatakse, et kreetalased olid jõukad ning elasid lõbusat elu. Heaolu saavutati tänu kaubandusele – Kreeta asus kaubateede ristumiskohas ning neil oli suur laevastik. Kreetalased valitsesid Vahemere kaubandust – nende kaubareisid ulatusid Itaaliasse ja Väike-Aasiasse. Kreetalased suhtlesid nii egiptlaste, foiniiklaste kui ka babüloomlastega.

Kreetale toodi vaske, tina, kulda ja linast kangast; Kreetalt viidi veini, oliiviõli, keraamikat ja villast kangast.

Kreeta kultuuri kadumine

Kreeta kultuur hävis ootamatult 15. sajandil eKr. On oletatud, et hävingu põhjustas sõda. Kuid kreetalaste suur laevastik oleks ilmselt suutnud ära hoida vaenlase sissetungi saarele. Tõenäoliselt ei kartnud kreetalased sissetungijaid, sest Kreeta linnad oli kindlustamata – neid ei ümbritsetud müüridega. Kreetalased kartsid hoopis loodusjõude. Et loodusõnnetusi vältida, ohverdasid kreetalased jumalatele loomi ning võib-olla isegi inimesi.

Viimasel ajal peetakse Kreeta kultuuri hävingu põhjuseks Kreetast põhja pool asuval Santorini saarel purskama hakanud vulkaan. Vulkaanipurse tekitas hiigellaine, mis hävitas Kreeta laevastiku. Mõne aja pärast tungisid saarele Balkani poolsaarelt kreeklased ja alistasid kreetalased.

-
- **Kust pärines muistsete kreetalaste jõukus, et losse ehitada? Selgita.**
  - **Kirjuta lühijutt pealkirjaga „Knossose loss”. Kirjelda, kus loss asus, milline välja nägi ja kellele see kuulus.**
  - **Millest saab järeldada, et kreetalased elasid rõõmsalt ja jõukalt?**
  - **Miks hävis Kreeta kultuur? Kuidas selgitavad seda kaks levinumat teooriat?**
-

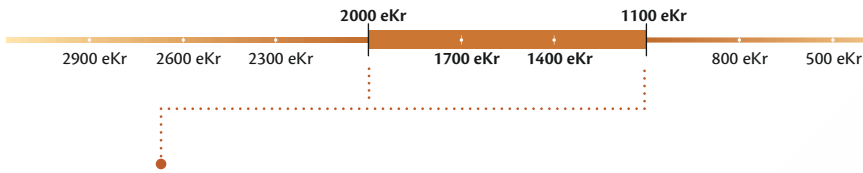
28

Balkani poolsaare kreeka hõimud

Esimesed kreeka hõimud saabusid Balkani poolsaare lõunaossa pronksiajal, umbes 4000 aastat tagasi. Neid hõime tuntakse mükeenelastena – esimese avastatud linna Mükeene järgi. Mükeenelased olid võtnud palju üle kreetalastelt, seepärast räägitakse tihti ka Kreeta-Mükeene kultuurist. Üle 3000 aasta tagasi tungis aga põhjast Balkani poolsaarele uus kreeka hõim – doorlased. Nad purustasid Mükeene kultuuri keskused ning asus ise neile aladele elama.

Kreeta-Mükeene kultuuri piirkond.

Kuldne surimask, mis pärineb ajast enne Trooja sõda. Võrdle mükeenelaste surimaski egiptlaste vaarao Tutanhmoni surimaskiga (vaata õpiku I osast lk 127). Leia vähemalt üks sarnasus ja üks erinevus.

Mükeene linn.

Esimesed kreeklased – mükeenelased

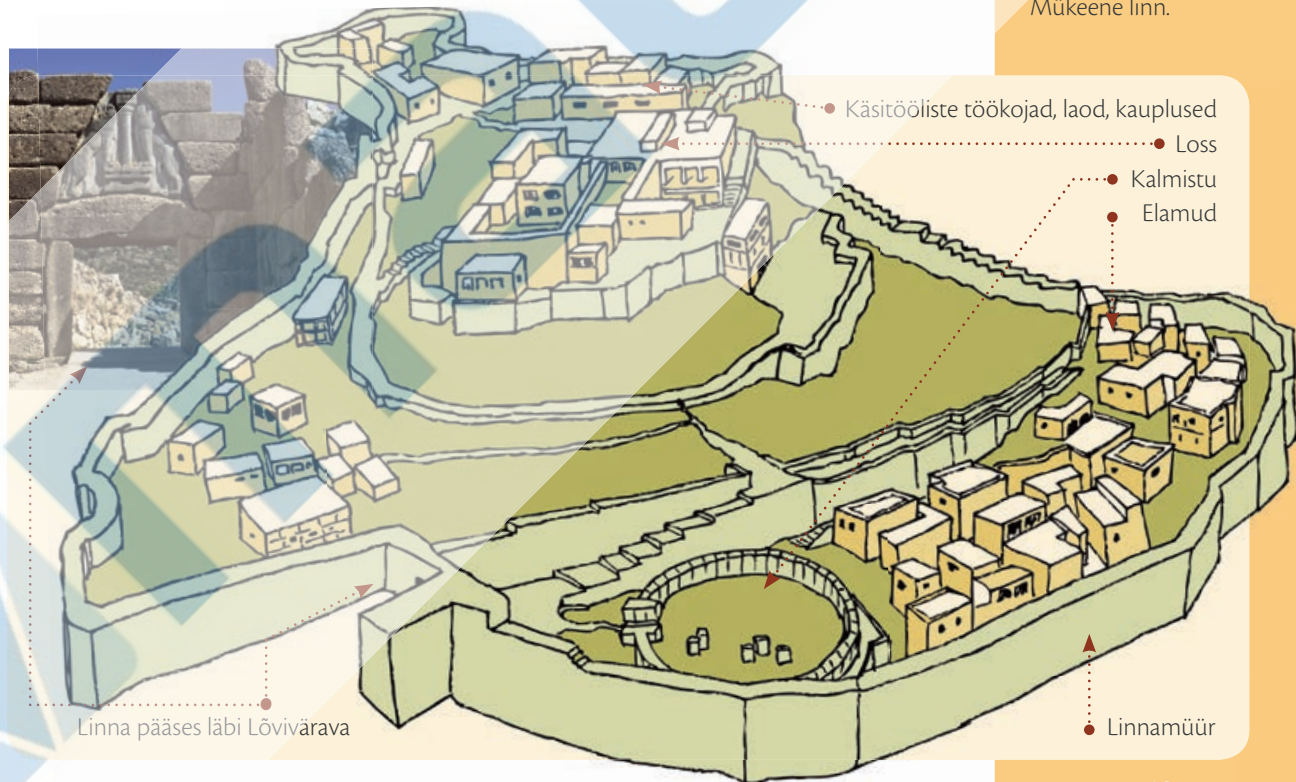
Mükeene linna, mis asub Lõuna-Kreekas Peloponnesose poolsaarel mäe otsas, avastasid arheoloogid 1876. aastal. Linna ümbritsesid kõrged müürid. Mükeenest on tänini säilinud lossivaremed ja linnamüür koos Lõvivärvaga, palju elumaju ja käsitöökodasid.

Mükeenelased oskasid valmistada pronksist relvi ja sõjakaarikuid. Hauapanused – haudadest

on leitud mõõku, hõbedast pistodasid, kullast surimaski – kõnelevad mükeenelaste sõjakusest ja rikkusest. Kulda, hõbedat ja pronksi töid mükeenelased väljastpoolt Peloponnesose poolsaart.

Mükeenelastel oli oma kiri, mida osatakse ka tänapäeval lugeda. Nad kirjutasid savitahvlitele. Leitud savitahvlid sisaldavad peamiselt üksikasjalikke majapidamisaruandeid.

Pärast Kreeta kultuuri hävingut 15. sajandil eKr sai Mükeenest Vahemere võimsaim kaubalinn.

Mükeenelased suhtlesid nagu kreetalasedki Lähis-Ida, Egiptuse ja Itaalia elanikega. Nad olid head meremehed ja kaupmehed, aga ka sõjamehed ja piraadid. Arvatakse, et just Mükeene kuningas koos teiste kreeka hõimudega hävitas Väike-Aasia rannikul asunud Trooja.

Mükeenelased olid kreetalastelt

palju õppinud ning nende kultuur sarnanes väga Kreeta kultuuriga. Seetõttu räägitaksegi tihti **Kreeta-Mükeene kultuurist**.

1200. aasta paiku eKr tabas kreeklaste linnu häving. Teadlased ei tea täpselt, kes või mis selle hävingu põhjustas. Arvatakse, et see on seotud uue kreeklaste hõimu, doorlaste sissetungiga.

- **Miks nimetatakse kõige vanemat Vana-Kreeka kultuuri Kreeta-Mükeene kultuuriks? Selgita.**
- **Töö paarilisega: võrrelge Kreeta saare ja Mükeene linna elanike elu ja kultuuri. Tooge välja kaks sarnasust ja kaks erinevust.**
- **Kus asus Mükeene? Millistest osadest linn koosnes? Kirjelda, mis ehitised linnas olid.**

Vana-Kreeka ajaloo tume ajajärk

Doorlased ei ehitanud losse, vaid elasid väikestes külades. Doorlased ei osanud ka kirjutada, mistõttu teame järgmisest Vana-Kreeka ajajärgust väga vähe.

Seda aega nimetatakse Kreeka ajaloo tumedaks ajajärguks. Kuigi just sel ajal õppisid kreeklased rauda sulatama, oli Kreeka võrreldes Ida-maadega vaene ja mahajäetud maa.

doorlased – üks neljast arvatavast kreeka põhihõimust

- **Millist ajajärku Kreeka ajaloos nimetatakse tumedaks ajajärguks?**
- **Miks kannab tume ajajärk sellist nime?**

